

ס י מ ן י ד

מיץ ענבים לקידוש ולארבע כוסות

מבואר בגמרא ובפוסקים שיין מגתו כשר לכתחילה

נאמר בגמרא (בבא בתרא צז ע"א-ע"ב): "אמר רב זוטרא בר טוביה אמר רב: אין אומרים קידוש היום אלא על היין הראוי לינסך על גבי המזבח. למעוטי מאי, אילימא למעוטי יין מגתו, והא תאני ר' חייא יין מגתו לא יביא ואם הביא כשר, וכיון דאם הביא כשר אנן אפילו לכתחילה נמי, דאמר רבא: סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום", ע"כ. ופסק הרמב"ם להלכה (הל' שבת פכ"ט הי"ז): "וכן יין חדש מגתו מקדשין עליו, וסוחט אדם אשכול שלענבים ומקדש עליו בשעתו". וכן כתב השו"ע (סי' רעב ס"ב): "יין מגתו מקדשין עליו, וסוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום", ע"כ.

שיטת הפוסקים שמכשירים יין מגתו רק כשאין יין ישן

והמג"א (סק"ג) כתב: "יין מגתו – ומכל מקום מצוה ביין ישן כמו שכתוב נסי תרין", עכ"ל. והעתיקו להלכה המשנ"ב (שם סק"ה). וכוונת המג"א למה שכתב הדרכי משה (סי' תר ס"א): "וכתבו דאם יש לו תירוש חדש יקדש על יין ישן, וכשיגיע לשהחיינו יטול כוס של תירוש בידו". ובמקור הדברים בספר המנהגים לר"א טירנא (סדר ראש השנה ערבית ליל ב, עמ' צה בהנד"מ) נאמר: "וטוב ליקח תירוש בליל ב' וגם יין ישן אם יש לו. ואומר בורא פרי הגפן על הישן ואשר בחר בנו וכו', ובשעת שהחיינו יקח התירוש בידו ושותה מן הישן ומן התירוש. ואם אין לו יין ישן יקדש על החדש, דקיימא לן סוחט אדם אשכול ענבים ומקדש עליו", עכ"ל. ומבואר להדיא מדבריו שניתן לקדש על יין חדש רק אם אין יין ישן. אבל אם יש יין ישן, צריך לברך דווקא על הישן. וכן מבואר להדיא בדבריו (הלכות ערבית של שבת עמ' יט): "ואם אין יין מקדשין על התירוש בן יום אחד, ואם אין תירוש מקדשין על הפת", עכ"ל. ומבואר להדיא שקידוש על תירוש הוא רק בדיעבד כשאין יין רגיל, כמו שקידוש על הפת הוא רק

1. וי"ג התירוש.

בדיעבד כשאין יין כלל. ומזה נראה שיש ללמוד שהעדיפות של יין ישן על החדש היא לא רק למצוה מן המובחר, כמו שכתב המגן אברהם בשמו, אלא היא דין של חיוב לכתחילה. ומה שכתוב שסוחט אדם אשכול וכו', זה רק כשאין לו יין ישן².

שיטת הפוסקים שיין חדש כשר למצוה מן המובחר

אמנם במלבושי יום טוב (סי' רעב סק"א) העיר על דברי הלבוש (שם סי' ב) שכתב: "יין מגתו יין הוא ומקדשין עליו", וז"ל: "וכן עשה מהר"ש אע"פ שהיו מוכרין יין ישן. דרשותיו [סי' ע"ג], עכ"ל. ומקור הדברים הוא בדרשות מהר"ש מנוישטט (בהנד"מ) הוא בסי' קו עמ' מג), שהיה רבו של ר"א מטירנא, וז"ל: "הורה מהר"ש ז"ל לקדש על יין חדש מגתו לכתחילה, וראיתי שהוא עצמו קדש על יין חדש שנבצר תוך שבועיים אפילו שהיו מוכרין יין ישן". וכן הוא במהרי"ל (הל' שבת סי' ג, עמ' רג בהנד"מ) בשם מהר"ש. וקצת נראה מדברי מהר"ש שלא רק שדין קידוש על יין מגתו הוא לכתחילה, אלא שזה אפילו למצוה מן המובחר. דמשמע שמהר"ש הכריז ונהג בעצמו באופן שלדעתו הוא עושה מצוה מן המובחר. ובאליה רבה (שם סק"ד) הקשה על המג"א מדברי מהר"ש הללו, ותירץ את הסתירה בין דברי מהר"ש בקידוש ובין דברי ר"א מטירנא בדין של שהחיינו בר"ה הנ"ל: "ובאמת בסי' ת"ר נראה לי דמיירי כשיש לו ישן ורוצה לשתות ממנו הוא מוקדם, מה שאין כן כשאין לו ישן אין מחויב לקנות משום קידוש", עכ"ל. אבל לא נראה לומר כך בדעת ר"א מטירנא. שהרי הוא לא תלה את העדיפות של הישן בכך שהוא רוצה לשתות ממנו דווקא³. ומלבד זאת המג"א באמת לא אמר שהוא חייב לקנות אם אין לו, אלא רק שיש בזה מצוה מן המובחר. ואליבא דאמת נראה שיש בזה מחלוקת בין הרב לתלמידו, וספיקא דרבנן לקולא, והלכה כדברי הרב ואפשר אפילו למצוה מן המובחר. ובפרט במקרה שבו האדם מעדיף לשתות דווקא את החדש, שוודאי יכול לשתות כך לכתחילה ולמצוה מן המובחר. ויתירה מזו נראה מסתימת לשון הגמרא והרמב"ם והשו"ע שהם לא

2. הלשון: "וטוב ליקח תירוש וכו' וגם יין ישן אם יש לך", צריכה ביאור. דלכאורה היה לו להקדים את היין הישן לתירוש, כיון שהוא עדיף. אמנם בנידון זה מדובר בלילה השני של ראש השנה, שהוא צריך לברך שהחיינו, ולכן יש עדיפות דווקא לתירוש, שהרי על היין הישן הוא לא יוכל לברך שהחיינו, ועל התירוש הוא יכול גם לקדש וגם לברך שהחיינו. אמנם כשיש לו שניהם, צריך לקדש על הישן, כיון שהוא מעולה יותר.

3. וגם יש בדבריו סתירה מרישא אסיפא, דמהרישא נראה שהעדיפות של הישן היא בהצטרף שני תנאים: שיש לו והוא רוצה אותו, ואילו בסיפא הוא אומר שאם אין לו אינו מחויב לקנות. ומשמע שגם אם יש לו אבל אין הוא רוצה אותו, הוא צריך לשתות את הישן.

סברו שההיתר הוא רק בדיעבד או דווקא כשאין לו יין ישן. אלא נראה שזהו היתר גמור לכתחילה, ואף למצוה מן המובחר. ומיהו מסתבר שאם היין הוא באמת פחות טוב לו ופחות ערב לו, יש להדר למצוה מן המובחר אחר יין טוב יותר. וזה מה שכתבו הטור והשו"ע, לאחר שהביאו את כל רשימת היינות הכשרים לכתחילה: "ומכל מקום מצוה מן המובחר לברור יין טוב לקדש עליו".

הבדל מהותי בין יין חדש ובין מיץ ענבים

אמנם לכאורה נראה שכל זה אינו קשור לדין מיץ ענבים המצוי בזמננו, ובו גם הר"א מטירנא יודה לרבו שיש להכשיר. דמבואר להדיא בכמה מקומות שיין ישן עדיף מהותית על יין חדש. וכגון מה שנאמר באבות (פ"ד מ"ב): "הלומד מן הקטנים למה הוא דומה לאוכל ענבים קהות ושותה יין מגתו, והלומד מן הזקנים למה הוא דומה לאוכל ענבים בשולות ושותה יין ישן", וכן (קידושין כ' ע"א וכב ע"א): "שלא תהא אתה אוכל פת נקיה והוא אוכל פת קיבר, אתה שותה יין ישן והוא שותה יין חדש, אתה ישן על גבי מוכים והוא ישן על גבי התבן. מכאן אמרו: כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו". והיינו משום שביין חדש עדיין מתהווה תהליך התסיסה, וכמבואר להדיא בגמרא (תענית ל' ע"א), ואילו ביין ישן כבר הושלם תהליך התסיסה, וגם כל השמרים כבר שקעו⁴. אבל במיץ ענבים של זמננו כל זה אינו שייך. ואין שום עדיפות למיץ ענבים ישן על פני מיץ ענבים חדש. ואדרבה, המיץ טרי יותר ונשמר טוב יותר⁵. ובגמרא עצמה מבואר שיין מגתו הוא מציאות שונה מהא דסוחט אדם אשכול של ענבים, דהגמרא אמרה: "למעוטי מאי. אילימא למעוטי יין מגתו, והא תאני ר' חייא: יין מגתו לא יביא, ואם הביא כשר; וכיון דאם הביא כשר, אנו אפילו

4. ויעוין למשל בראב"ן (תשובות וביאורי סוגיות סי' אלף מח): "וכן עושין כל ימות השנה מחנוכה ואילך לאחר שכלה יין חדש", והיינו כחודשיים אחר תום תקופת הבציר. וכן באר"ז (ח"ד סי' רלו): "דמסתמא ביין חדש עסקינן דאיכא טובא רתיחות" וכו', ובכלבו (סי' כד): "וכל שלשים יום של תסיסתו נקרא חדש". וכן מוכח מדברי הפוסקים כאן שהשוו בין יין מגתו ליין חדש.

5. כידוע, מיץ הענבים תוסס ונעשה יין על ידי החיידקים שעל הענבים, על ידי הזגים ועל ידי שמרים שמוסיפים במיוחד לצורך ההתססה. ובזמננו לא היתה מציאות של מיץ ענבים אלא רק בשעת סחיטת הענבים ממש, וכההיא דסוחט אדם אשכול ענבים ומקדש עליו. אבל לאחר מכן, היה היין מתקלקל, כיון שהחיידקים שעליו היו מתסיסים אותו לאט לאט, וכשהתסיסה מתעכבת היין מתקלקל. אבל היום מקפידים לנקות היטב את הענבים מכל החיידקים שעליהם, ולאחר מכן מרחיקים את כל הזגים ושאר החלקים שיכולים גם הם להתסיס את היין (ומלבד זאת גם מפסטרים את המיץ), וכך מתאפשר לקבל מיץ ענבים שאין בו גורמי התססה, והוא יכול להישמר זמן רב.

לכתחלה נמי. דאמר רבא: סוחט אדם אשכול של ענבים ואומר עליו קידוש היום". ומכך שלא הוכיחו ישירות מדברי רבא, נראה שיש חילוק בין יין מגתו לסוחט אדם אשכול. ורק אחרי המימרה דכיון דאם הביא כשר אנו אפילו לכתחילה, הובא הסיוע לכך מדברי רבא. והיינו משום שגם אשכול של ענבים שנסחט פסול לגבי מזבח, שהוא איננו משכר.

ולפי זה נראה שאין ללמוד מדברי ר"א מטירנא וכן מדברי המג"א לעניין מיץ ענבים. דעד כאן לא קאמר ר"א מטירנא שלכתחילה יש לקדש על יין ישן, ועד כאן לא קאמר המג"א שיין ישן הוא למצוה מן המובחר, אלא רק כשעומד מולו יין חדש. דמעלת היין הישן על פני החדש היא מעלה מובהקת וברורה. אבל כשעומד מולו מיץ ענבים של זמננו, נראה שגם מיץ הענבים טוב לכתחילה גמור ולמצוה מן המובחר. ולכן המג"א בתחילת דבריו ציטט רק את הרישא של יין מגתו, ולא ציטט את הדין דסוחט אדם אשכול ענבים. דרק לגבי זה שייך לומר שאין זה למצוה מן המובחר. וזה דלא כמה שכתב בשו"ת חזון עובדיה (ח"א סי' ו' עמ' צט) שיש ללמוד מדבריהם על מיץ ענבים, ולא נחת לחלק בין יין חדש שבזמננו למיץ ענבים שבזמננו.

ביאור דברי הגמרא ור"א מטירנא לפי החילוק הנ"ל

אלא שלכאורה קשה מזה שהגמרא הוכיחה מהדין דסוחט אדם אשכול ענבים, שיין מגתו כשר לכתחילה. ולפי מה שהתבאר יש לחלק, דיש מקום לומר שדווקא כשסוחט את הענבים ושותה מיץ ענבים, המיץ כשר לכתחילה, דאין כאן בעיה של תסיסה ושמרים מעורבים. אבל יין מגתו אולי פסול לכתחילה, בגלל הבעיות הללו. וכן קשה מהא דהביא ר"א מטירנא ראייה מהדין דסוחט אדם אשכול ענבים לעניין יין חדש, דלכאורה היה מקום לחלק בין הנידונים, וכנ"ל. אמנם כבר ביארו הראשונים בסוגיה שהסיבה שיין מגתו נפסל לכתחילה למזבח היא שאין הוא נחשב "נסך שכר". וכן כתב רש"י (ברכות כז ע"א ד"ה ועל יין). והגמרא הבינה שעובדת התסיסה שלו מצד עצמה אינה אמורה לפסול אותו לכתחילה אף לעניין נסכים. ולכן כל מה שעמד לדיון הוא רק אם יש להחמיר בקידוש כמו בנסכים אם לאו. ולעניין זה הוכיחה הגמרא מהא דסוחט אדם אשכול ענבים, שאפשר להכשיר לכתחילה למרות שיין מגתו הוא באמת יותר גרוע בגלל תסיסתו. דהעיקר הוא שלא משווים קידוש לנסכים, ומה שכשר לנסכים בדיעבד, כשר לקידוש לכתחילה. והשתא דאתינן להכי, יש ללמוד שגם בנידון של יין חדש, אין לפסול

לכתחילה⁶. ור"א מטירנא הזכיר דווקא את דברי רבא דסוחט ענבים, משום שזהו המקור שבו כתוב במפורש שאפשר לקדש לכתחילה. ואילו בנוגע ליינ מגיתו לא נאמר בגמרא במפורש שניתן לכתחילה לקדש עליו, אלא זה היה רק היסק שהגמרא הסיקה מהדין דסוחט ענבים, ולכן הביא הר"א מטירנא את המקור לדין. והוא גם לא נחית לדיוקא משום שדבריו לא עסקו ביין מגתו בדווקא.

הדבר מדויק בלשון הרשב"ם והר"ן

והדבר מדויק בלשון הרשב"ם (ב"ב צז ע"ב ד"ה הכי גרסינן ואמר), דכתב: "הכי גרסינן ואמר רבא סוחט אדם כו' – כלומר, ואם תעלה על דעתך לדמויי קידוש לניסוך ולמימר דלכתחלה אין מקדשין עליו, הא אמר רבא סוחט אדם כו', אלמא דמקדשין עליו לכתחילה", עכ"ל. וכן כתב הר"ן (על הר"ף פסחים כב ע"ב ד"ה דאמר רבא). ולכאורה האריכו טובא שלא לצורך. דהיה להם לומר בקיצור: "אלמא מקדשין עליו לכתחילה". ולשם מה העלו שאלה: "ואם תעלה על דעתך לדמויי קידוש לניסוך" ודחו אותה, אם היא נדחית מדברי הגמרא עצמה על אתר. אלא נראה שבאמת הנידון שממנו מביאים את הראיה הוא לא בדיוק אותו נידון שדנו עליו קודם, דקודם דובר על יין חדש, ואילו רבא מדבר על סחיטת ענבים. ולכן הם מסבירים שבעצם עמדה כאן על הפרק שאלה עקרונית: אם מדמים קידוש לניסוך. והשאלה הזאת באמת התייחסה לנידון של יין חדש, ופשטו את הדבר מהדין של סחיטת ענבים, שממנו מתגלה עיקרון שיכול ללמד על הדין של יין חדש.

בד' כוסות אין דין מיוחד של "שמחה" אלא של "חירות"

והפרי חדש (סי' תפג סוסק"א) כתב וז"ל: "בתשובה מהר"ש הלוי [חיד"ד סי' יב] כתב בשם הרב חיים שבתאי דלענין ארבע כוסות לא יצא ידי חובה במי צימוקים, משום דחכמים תקנו ארבע כוסות לשמחה וזה אינו משמח. וליתא, דהא אמרינן בפרק ערבי פסחים שתאן חי יצא, וכמש"כ לעיל [בסי' תעב ס"ט], אע"פ שאינו משמח. ואף לכתחילה מצי לשותותו, דכיון דלית ליה אלא זה כדיעבד דמי", עכ"ל. ובאמת לא ברור לשמחה מה זו עושה בנידון דידן. והיכן הוזכר שהיין בד' כוסות נועד לשמחה,

6. וגם ר"א מטירנא התכוון להוכיח מסוחט אדם ענבים את העיקרון הבסיסי בקידוש שאין דין כזה שצריך דווקא יין משכר, ולא התכוון לומר שהנידון של יין מגתו הוא הנידון של סחיטת ענבים. ומכל מקום השתא דאתינן להכי שאין הכרח שהיין יהיה משכר, שפיר יש להכשיר את יין מגתו אף לכתחילה.

יותר ממה שהוא נועד לשמחה ולכבוד בכל שבת ויום טוב. ואם הדבר כשר לכתחילה לקידוש שבת ויום טוב, מדוע שלא יהיה כשר לד' כוסות. ומה שהוזכר בדין ד' כוסות הוא רק עניין החירות. ולכן נאמר (פסחים קח ע"ב) שאם שתאן חי לא יצא ידי חירות. ורשב"ם פירש (שם ד"ה ידי חירות): "כלומר אין זו מצוה שלימה, שאין חשיבות אלא בין מזוג". ובמי צימוקים אמנם יש חסרון של שכרות, אבל לא מצינו שיש בו בעיה של חשיבות ודרך חירות. וכל מה שלא מצינו לפסול בגמרא ובראשונים, יש לנו להכשיר. ואם כוונת מהר"ש בשם הרב חיים שבתאי היא שאין היין הזה משכר, הרי לא מצינו בשום פוסק שיאמר שיש דיני שכר בד' כוסות. ואדרבה, מזה שיש עדיפות ליין מזוג, מוכח להדיא שאין צורך שהוא ישכר. שהרי יין מזוג אינו בכלל שכר. וכמו שכתבו להדיא הרשב"ם (ב"ב שם ד"ה מזוג) והר"ן (פסחים שם ד"ה ויין מזוג): "ויין מזוג נמי – אע"ג דלענין נסכים פסול דאינו בכלל שכר".

ברמב"ם מבואר שדין חירות מצריך שתייה הערבה לדעת השותה

ויתירה מזו מצינו בדברי הרמב"ם שכתב (הל' חמץ ומצה פ"ז ה"ט): "ארבעה כוסות האלו צריך למזוג אותן, כדי שתהיה שתייה ערבה, הכול לפי היין ולפי דעת השותה. ולא יפחות בארבעתן מרביעית יין חי. שתי ארבעה כוסות אלו מיין שאינו מזוג – יצא ידי ארבעה כוסות ולא יצא ידי חירות", עכ"ל. ומבואר מדבריו שהחירות שעליה מדובר היינו שהשתייה ערבה על האדם. ועריבות זו נקבעת דווקא לפי דעת השותה. וזוהי המשמעות של דרך חירות. ולפי זה נראה דלא רק שיין צימוקים אינו פסול בדיעבד למי שיין זה ערב עליו כמו שטען מהר"ש, ולא רק שהוא אינו פסול לכתחילה כמו שטען הפר"ח, אלא דווקא בו מתקיימת המצוה מן המובחר. ואם אדם כזה ישתה יין רגיל שהוא פחות ערב עליו, לא תהיה זו מצוה מן המובחר. ואף אם יש לו יינות אחרים, מצוה עליו לשתות דווקא יין צימוקים. ומזה יש ללמוד גם על מיץ ענבים, שאם שתייתו ערבה על האדם יותר מיין אחר, מצוה עליו לשתות דווקא אותו, ורק כך יקיים את המצוה מן המובחר. ודלא כמו שכתב בשו"ת חזון עובדיה (שם) שמיץ ענבים כשר לכתחילה רק כשקשה לו לשתות יין.

הרמב"ם אזיל בזה לשיטתו בהבנת דין חירות

והרמב"ם אזיל בזה לשיטתו, שכתב קודם לכן (שם ה"ו וה"ז): "בכל דור ודור חייב אדם להראות את עצמו כאילו הוא בעצמו יצא עתה משיעבוד מצרים, שנאמר "ואותנו הוציא משם" וכו' (דברים ו, כג). ועל דבר זה ציווה בתורה: "וזכרת כי עבד

היית" (דברים ה, יד ועוד), כלומר כאילו אתה בעצמך היית עבד, ויצאת לחירות ונפדית. [ז] לפיכך, כשסועד אדם בלילה הזה צריך לאכול ולשתות והוא מסב דרך חירות. וכל אחד ואחד, בין אנשים בין נשים, חייב לשתות בלילה הזה ארבעה כוסות של יין, אין פחות מהן", עכ"ל. ומבואר מדבריו ששתיית היין נובעת מהצורך להראות את עצמו בדרך של חירות. ושתיית יין על סוגיו השונים יש בה ביטוי לחירות. ודרך אדם בן חורין לבחור לעצמו את המשקה הערב עליו. ולכן הוא צריך לבחור את השתייה הערבה עליו, ולשתות דווקא אותה, ולא דבר אחר. ונמסר מפי הגר"ח קניבסקי שליט"א (סידור פסח כהלכתו ח"ב פ"ג הערה 25), שגם מרן החזו"א זצ"ל היה שותה ארבע כוסות ממיץ ענבים. ובתשובות והנהגות (ח"ב סי' רמג; ח"ה סי' קמ) ציין שכן נהגו גם הגאון דבריסק זצ"ל והגאון מטשעבין זצ"ל.

מסקנה הלכה למעשה

ולכן נראה שבמיץ ענבים כולי עלמא לא פליגי שגם זו מצוה מן המובחר, ואין בדבר שום גריעותא. וכן עמא דבר שלא מקפידים בכך אפילו לכתחילה ומשתמשים בו גם למצוה מן המובחר. ורק ביין חדש נחלקו ראשוני האחרונים אם הדבר הוא גם למצוה מן המובחר או שלכתחילה אין להשתמש בו. וגם בזה יש להכריע להלכה לקולא בספיקא דרבנן.